

KNJIŽNA POROČILA IN OCENE BOOK REVIEWS

463

Janja Žagar: Pokrivala: zbirka Slovenskega etnografskega muzeja = Headwear: the collection of the Slovene Ethnographic Museum. Ljubljana: Slovenski etnografski muzej, 2004, 664 str. : ilustr. (Knjižnica Slovenskega etnografskega muzeja; 9)

Deveta knjiga v Knjižnici Slovenskega etnografskega muzeja (v nadaljevanju SEM) je hkrati osma, ki razkriva zbirke SEM, in druga, ki jo je v tej seriji pripravila mag. Janja Žagar, kustodinja za tekstil in oblačilno kulturo (njena prva: *Pasovi in sklepanci*, Ljubljana 1993). Obsežno delo sledi uveljavljeni shemi knjižnih objav zbirk SEM in poleg zajetne uvodne študije (v obsegu preko 170 strani), v celoti prevedene v angleščino, v kataloškem delu prinaša fotografije in natančne opise 748 (od skupno preko 1600) pokrival in predmetov, ki so služili naglavnemu okrasju. Zaradi uveljavljene oblike predstavitve zbirk v Knjižnici SEM se je avtorica v kataložnem delu odločila za predstavitev avb, čepic/kap, klobukov in naglavnega okrasja; predstavitvi peč in rut, ki tvorijo dobro polovico zbirke, se je zaradi preobsežnega gradiva in omejenega prostora morala odpovedati.

Dokaj obsežne študije, ki so bile o oblačilni kulturi na Slovenskem narejene v preteklosti, upoštevanje tovrstnih raziskav v Evropi in natančno analiziranje predmetov, ki jih hrani SEM, so podlaga delu, ki na enem mestu strnjeno prinaša spoznanja o pokrivalih in drugem naglavnem okrasju moških, žensk in otrok. Kot avtorica poudari že v uvodu, pomen pokrival ni omejen le na primarno funkcijo oblačenja, torej varovanja človeškega telesa pred zunanjimi vplivi, ampak je pri pokrivanju (oz. odkrivanju) glave (ali njenih posameznih delov) bistveno bolj kot pri pokrivanju (oz. odkrivanju) ostalih delov telesa pomembna simbolika, ki jo mora raziskovalec ob razumevanju in upoštevanju vsakokratnih vrednostnih norm in družbenih razmerij razkrivati.

Zbirka pokrival se je podobno kot druge zbirke SEM oblikovala skladno z dokaj ozko postavljenimi zbiralskimi cilji, ki so v ospredje postavljali raziskovanje »kmečke« kulture (občasno tudi druge, a vedno kulture specifične družbene skupine), namesto da bi bilo zanimanje usmerjeno v razkrivanje kulturnih prvin v

celoti. Ob tem za popolnejšo analizo posameznih področij problem predstavlja nepopolna dokumentacija o predmetih, pridobljenih v prvih letih zbiranja (in tudi kasneje), ki pogosto ne priča o kraju nošenja, še manj o njegovi funkciji, njegovem nosilcu, družbeni vlogi ipd. Vsebino knjige, ki jo vsaj deloma omejujeta omenjeni okoliščini, zato avtorica odlično nadgrajuje z upoštevanjem študij njenih predhodnikov in vsaj v prvem delu, ki ne temelji zgolj na predstavitvi predmetov SEM, bistveno presega omejenost, ki bi jo lahko zaznamovalo zgolj upoštevanje zbirke. A, kot se zaveda avtorica, ki je v delu strnila svoja večletna strokovna prizadevanja, kljub navedenemu omejenost ostaja. Po eni strani je povezana z osebnim zanimanjem vsakega raziskovalca (kajti v nobeni knjigi ni moč razgrniti vseh misli) in selektivnostjo izbora (in dostopnosti) virov, ki so določali že študije, na katere se avtorica omenjenega dela sklicuje. Te namreč (podobno kot zbirka SEM) slovenski prostor ne pokrivajo enakomerno, posamezna zgodovinska obdobja niso zastopana enakovredno, še manj družbeni sloji, vse to pa vpliva na spoznanja o pojavu, ki posamezno kategorijo (npr. njegovo krajevno in časovno razširjenost, pojavno obliko) lahko bolj ali manj poudarijo oz. izpostavijo.

Janja Žagar v delu ugotavlja funkcije oblačilnih kosov in njihovih posameznih oblik ter s pomočjo dostopnega gradiva predstavlja njihov razvoj, pri čemer se ne omejuje na posamezne družbene sloje, ampak v nasprotju s tem in skladno s sodobnimi pogledi poskuša med njimi potegniti vzporednice. V študiji upošteva sinhroni in diahroni vidik, seveda glede na razpoložljive vire in literaturo. Tudi pri pokrivalih, ki so bila del običajnega oblačilnega videza v predindustrijski družbi, se ne omejuje le na preteklost, ampak v primerih, ko se predmeti nekdanje običajne vsakdanje ali praznične rabe pojavljajo v današnji družbi, upošteva njihovo spreminjajočo se funkcijo.

Vsebinsko je knjiga razdeljena na dva dela. Prvi obsega poglavje *Pokrivanje: od splošnega k skupnemu in posamičnemu (in nazaj)*, v več razdelkih obravnava *Glavne skupine pokrival* ter razpravi o virih in historiatu, ki jima sledi navedba uporabljene literature. Drugi del tvori *Uvodna pripomba* h katalogu (prevedena tudi v angleščino) in *Katalog* (le v slovenskem jeziku) s slikovnimi in opisnimi predstavitvami predmetov in je zaključen z rubriko *Indeksov*, ki kataložno gradivo razvrščajo po več merilih (po oblikovno-funkcionalnem, po osnovnih oblikah in osnovnih materialih ter po provenienci).

Uvodu v knjigo, v katerem avtorica razkriva svoje pomisleke o povednosti zunanjih oblik pokrival in poudarja pomembnost razkrivanja pomenov, sledi poglavje o pokrivanju, kjer skladno s širokim antropološkim pogledom opozarja na pomen izbire pokrival, ki je na eni strani stvar porabe in na drugi oblika družbene komunikacije. V tem poglavju razmišlja o vlogi pokrival v družbi, o modi in njeni funkciji, o kulturnih normah, ki narekujejo odkritost ali pokritost glave, ter povsem na kratko podaja razvojni pregled pokrivanja moških in žensk na Slovenskem od 15. stoletja do danes.

Osrednja študija prvega dela, v kateri so predstavljene glavne skupine pokrival, je razdeljena na pet poglavij s podpoglavji, ki so posvečena posameznim vrstam pokrival.

(Iz obravnave so namerno izpuščena pokrivala, ki označujejo društvene, interesne in poklicne skupine.) Poglavja so strukturirana podobno in najprej v krepkem tisku prinašajo splošne opredelitve skupine pokrival, sledi jim umestitev v širši evropski prostor in historični pregled, potem pa je najboljše del posvečen njihovi obravnavi v slovenskem prostoru. Avtorica analizira zapise predhodnikov ter ob upoštevanju muzejske zbirke ugotavlja razvoj in razširjenost posameznih vrst pokrival med različnimi sloji prebivalstva na Slovenskem v posameznih zgodovinskih obdobjih, njihovo poimenovanje, način(e) nošenja, njihovo izdelovanje (vključno z materiali, načinom krašenja) ter na mestih, kjer je to smiselno, išče vzporednice v širšem evropskem prostoru. V prvem poglavju *Peče in rute*, kjer obravnava pretežno štirikotna (redkeje trikotna) pokrivala, je morda zaradi zgoraj omenjene ne vključenosti predmetov v katalog moč opaziti manj sklicevanja na muzejsko zbirko, sicer pa pri vseh ostalih poglavjih sprotno opozarja na predmete iz zbirke (in njim pripisane kataloške številke) ter s tem ustrezne potrebi bralca po jasnem in nazornem pregledu. Poleg tega ilustrativnost besedila v prvem delu dopolnjuje preko 100 fotografij (več kot 80 barvnih fotografij predmetov, reprodukcij akvarelov ... ter nekaj reprodukcij črno belih fotografij). V poglavju *Avbe*, kjer analizira pokrivala, ki so sestavljena vsaj iz dveh delov in se na glavo zavezujejo, spenjajo ali polagajo, splošnemu pregledu dodaja podpoglavja, v katerih obravnava oblikovne različice avb: male avbe z mehkim oglavjem, zavijače, pintle, jalbe, javbe, poclje, nece, jugle, puntke, zaglavce, koroške avbe, avbe z vrhom, kožuhočinaste avbe in nazadnje avbam podobna pokrivala (med katera vključuje tudi spalne avbe in otroške avbice, o katerih v dosedanjih študijah skorajda ni bilo govora). Pri pokrivalih, ki v zbirki SEM niso ustrezno zastopana (npr. neci, jugle), upošteva tudi zbirke muzejev v Murski Soboti in Metliki. *Čepice ali kape* opredeljuje kot pokrivala brez krajev, ki »čepijo« na glavi. Podpoglavja sestavljajo obravnave kap iz kožuhovine in krzna, kap iz bukove gobe, kap iz polsti in sukna ter kap iz drugih materialov. Sledi poglavje o *klobukih*, kjer najprej obravnava skupni razvoj moških in ženskih klobukov do francoske revolucije, potem pa piše o moških klobukih (iz polsti, slame in iz drugih materialov) ter ločeno (na kar 14 straneh) o ženskih klobukih, kjer kar nekaj besed nameni tudi pričeskam, katerih oblikovanje je bilo z nošenjem klobukov povezano. Za razliko od obravnave drugih pokrival dodaja še podpoglavje o izdelovalcih in izdelovanju klobukov (torej o delu klobučarjev in modistk). Študija o pokrivalih, ki dopolnjuje predstavitev zbirke SEM, ne bi bila popolna, če ne bi bili vanjo vključeni predmeti, ki si jih ljudje polagajo oz. pritrjujejo na glavo z različnimi, najpogosteje s krašenjem povezanimi nameni. Temu je namenjeno poglavje *Namesto pokrivala – naglavni okras*, kjer avtorica piše o naglavnem okrasju deklet, ki so si ob različnih priložnostih na glave in lase dodajale šaplje, parte, venčke, trakove ipd.

Osrednjemu delu sledi zanimiva razprava o *Virih in nekaterih njihovih pasteh*, kjer avtorica na primerih pokrival opozarja na gradiva, ki so ob nepredvidnosti in neupoštevanju kritične analize virov lahko problematična, če že ne povsem zavajajoča. Avtorica navaja vire za proučevanje pokrival v posameznih zgodovinskih obdobjih, ki lahko (in morajo) služiti pri tovrstnih obravnavah, pri tem pa opozarja na pomanjkljivosti (oz. probleme), ki jih je pri strokovni interpretaciji potrebno

upoštevati. Delo Janje Žagar je zato pomembno tudi zaradi tega poglavja, saj etnologe, ki se ne le pri raziskovanju načinov oblačenja, ampak tudi sicer ukvarjajo z interpretacijo virov, posredno sili k tehtnim premislekom o pričevalnosti obravnavanega gradiva in o morebitnih zavajajočih poudarkih, ki so lahko tudi preprosta posledica dejstva, da so se (tudi ali pa predvsem) v muzejih nekateri viri ohranili naključno, drugi pa so bili skladno s trendi, ki so v stroki v določenem obdobju veljali, selektivno izbrani. Ob nekritični presoji prvih in drugih lahko raziskovalci izkrivijo podobo o pojavu, ki ga obravnavajo. Zadnje poglavje *O historiatu in sestavi obravnavane zbirke* prinaša podatke o oblikovanju zbirke pokrival SEM, o njenem konceptu in problemih, ki so z njo povezani in ki jih moramo upoštevati, če želimo vsebino zbirke pravilno razumeti.

V katalog, ki obsega približno polovico knjige in prinaša besedne opise na sodih straneh in črno bele fotografije na vzporednih lihih straneh, so vključena vsa pokrivala (razen, kot sem omenil že zgoraj, peč in rut) iz zbirke SEM. Predmeti so razdeljeni v štiri skupine (enako kot poglavja v knjigi), za katalog pa jih je v pozicijah, ki najnazorneje pričajo o obliki pokrival in njihovih temeljnih krasilnih sestavinah, fotografirala avtorica sama. Dopolnjujejo jih opisi, ki v osnovi vsebujejo zaporedno kataloško številko, ime predmeta, kraj uporabe ali izdelave (če podatki obstajajo), material, okvirne mere in inventarno številko SEM, v nadaljevanju pa sledi nadrobnejši opis predmeta glede na sestavo, barvo, materiale in krasilne prvine in (če podatki obstajajo) tudi oznaka namembnosti, časa izdelave oz. uporabe in podatki o izdelovalcu in/ali uporabniku.

Besedilo, uokvirjeno pod naslov *Pokrivala*, ni pomembno samo z ožjega strokovnega vidika, temveč je pomembno tudi za ljudi, ki se kakorkoli (poklicno ali ljubiteljsko) srečujejo z načinom oblačenja v preteklosti oz. oblačilni videz preteklosti interpretirajo v sodobnosti. Delo bo v pomoč pri izdelavi kostumografij za filmske, gledališke, operne in druge predstave ter nenazadnje (če ne na področju ljubiteljstva celo na prvem mestu) tudi pri načrtovanju in oblikovanju kostumov za folklorne skupine. Poleg nazornih opisov in fotografij posameznih ohranjenih pokrival delo namreč prinaša tudi vpogled v njihovo razširjenost, pogostnost, pojavnost ... med različnimi sloji prebivalstva v različnih krajih in časih, kar sodobni poustvarjalci oblačilnega videza preteklih obdobij pravzaprav potrebujejo (čeprav navedbe v knjigah žal premalokrat pravilno razumejo in ustrezno interpretirajo).

Na videz mimogrede, pa vendar nazorno avtorica v knjigi na več mestih poudarja, da gre na primer pri umeščanju posameznih pokrival v ozka geografska območja za stereotipno predstavo, ki se je oblikovala pod vplivom razvoja tako imenovanih narodnih noš (tudi v okviru predstavitev preteklih načinov oblačenja v folklornih skupinah) in ki jo niti muzejski predmeti in niti drugi viri ne potrjujejo. Ob tem opozarja na pokrivala, katerih oblika se je potencirala in stilizirala do nespoznavnega, uporaba pa se je vsaj občasno (bolj pri enih oblikah kot pri drugih) mešala z oblačenjem tako imenovanih narodnih noš ter s tem dobila nov – poudarjen identifikacijski pomen. V zvezi s tem opozarja na zlorabo podatkov o krajevni provenienci, s čimer določen predmet postane osnova za poudarjanje krajevnosti

značilnosti oz. izvirnosti, čeprav to širšemu vedenju, ki ga o predmetu ali pojavu imamo, ne ustreza.

Delo bi bilo vsekakor še popolnejše, če bi inventarna knjiga muzejskim predmetom zagotavljala več verodostojnih podatkov (zlasti npr. o času nastanka in nošenja, namembnosti in njegovih uporabnikih). Avtorica bi časovno nedorečenost v katalogu sicer lahko deloma omilila, če bi opisom dodala okvirno oceno njihovega nastanka in nošenja, s tem nekoliko tvegala, a bralcu vsaj deloma nakazala časovni izvor. Podobno kot v študiji bi tudi v katalogu morda lahko pokrivala razvrstila ne le po osnovnih skupinah, ampak tudi po podskupinah (tako kot si sledijo podpoglavja v prvem delu), pri čemer zaporedja inventarnih števil ne bi upoštevala. Pogled na posamezno vrsto pokrival bi bil tako nekoliko enostavnejši.

Če pred izidom te knjige nismo mogli reči, da bi na Slovenskem imeli celovito delo o pokrivalih, potem sedaj lahko zapišemo, da ga imamo. Ne le delo, ki priča o pokrivanju glave v preteklosti, ampak delo, ki se vsaj deloma nanaša tudi na sodobnost. Tekstilna zbirka se v zadnjih letih namreč ne širi le po številu predmetov, ampak pridobiva tudi novo strukturo, ki je ne pogojuje več zgolj zanimanje za »ekskluzivne« predmete, ki naj pričajo o »dobrih starih časih«, ampak jo po zaslugi avtorice narekuje sodobnost in z njo povezano razumevanje produktov množične kulture (v zbirki pokrival o tem pričajo npr. kape s ščitniki) in z njimi povezanih pojavov.

467

Bojan Knific

Angelos Baš (ur.): Slovenski etnološki leksikon. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2004, 730 str. : ilustr.

Jeseni leta 2004 je izšel dolgo pričakovani *Slovenski etnološki leksikon*. Urednik Angelos Baš je prvotno načrtoval izid v letu 1997, vendar so zahtevne priprave potekale dlje. Kljub zamudi pa smo ga lahko veseli tako slovenski etnologi kot tudi drugi uporabniki. *Slovenski etnološki leksikon* se delno zgleduje po nekaterih tujih tovrstnih delih, najbolj po tretji izdaji Beitlovega *Wörterbuch der deutschen Volkskunde* (Stuttgart 1974), ki pa ga po oceni Angelosa Baša v nekaterih pogledih tudi presega (gesla o raziskovalcih, ustanovah in pomembnejših publikacijah). Za *Narodopisjem Slovencev* (1944, 1952), Novakovo *Ljudsko kulturo* (1960) in *Slovenskim ljudskim izročilom* (1980) je *Slovenski etnološki leksikon* četrti pregled etnologije Slovencev. V 6358-ih geslih in kazalkah povzema temeljna spoznanja slovenske etnologije zadnjih desetletij, kaže pa tudi na naloge, ki jo še čakajo. Postavlja standarde pojmovnika stroke, saj je bil eden od ciljev leksikona tudi evidentiranje in normiranje etnološke terminologije. V predmetnem pogledu zaobsega današnjo slovensko etnologijo, kulturno antropologijo, folkloristiko, spomeniško varstvo in etnološko muzeologijo.